

PROBLEMATYKA REFORMACYJNA W DZIELE *DE ATHEISMIS ET PHALARISMIS EVANGELICORUM* KS. STANISŁAWA RESZKI (1544-1600)

W kontekście reformacji w Polsce na ogół i na pierwszym miejscu, zresztą całkiem słusznie, pamięta się kard. Stanisława Hozjusza i jego monumentalne dzieło *Confessio Catholicae Fidei Christiana*, będące odpowiedzią na wyzwania doktrynalne związane z reformacją. Zarazem jednak często zapomina się o wybitnym sekretarzu kard. Hozjusza, ks. Stanisławie Reszce (1544-1600)¹, który również wpisał się w debatę reformacyjną prawie zapomnianym dzisiaj dziełem *De Atheismis et Phalarismis Evangelicorum*². Ks. Reszka jest znany przede wszystkim jako biegły dyplomata, który z powodzeniem pełnił rozmaite misje dyplomatyczne³. Jako teolog w *Dziejach teologii w Polsce* został on

---

¹ Por. K. Dębiński, *Reszka Stanisław*, w: *Encyklopedia kościelna*, red. M. Nowodworski, t. 23, Warszawa 1899, s. 313-317; E. Ozorowski, *Reszka (Rescius) Stanisław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 3, Warszawa 1982, s. 495-499; A. J. Kalinowska, *Reszka (Rescius, Reski) Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31/1, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1988, s. 129-133; J. Kalinowska, *Reszka Stanisław*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 29-30.

² S. Reszka, *De Atheismis et Phalarismis Evangelicorum, libri duo. Qvorum prior de fide, posteriori tractat de operibus eorum*. Auctore Stanislao Rescio Presbytero, Apud Io. Iacobum Carlinum, et Antonium Pacem, Napoli 1596 [dalej: *De Atheismis*].

³ Por. J. W. Woś, *Rzym Polski za czasów Stanisława Hozjusza*, [Rzym 1978], s. 6-8; J. W. Woś, *Stanislao Reszka, segretario del cardinale S. Hozjusz e ambasciatore del re di Polonia a Roma e a Napoli (1544-1600)*, „Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di lettere e filosofia” 8 (1978) n. 2, s. 187-202; H. Wisner, *Dyplomacja polska w latach 1572-1648*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572-1795, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 21-23, 25-26, 28, 35, 72, 133, 137-138, 143, 150; T. Ulewicz, *Iter romano-italicum Polonorum, czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami*

wspomniany okazyjnie tylko jeden raz⁴. Jego znaczenie łączy się na pewno z biografią kard. Hozjusza, która od samego początku przyczynia się do poznania tego wielkiego człowieka Kościoła, jak również odgrywa ważną rolę w rozwoju jego kultu⁵. Ks. Reszka nie spotkał się również z należytą uwagą także w kontrreformacyjnej teologii europejskiej. Janusz Tazbir zapisał następująca uwagę: „Najwybitniejsze utwory literatury kontrreformacyjnej ukazywały się po łacinie, dzięki czemu nad Tybrem, Renem i Sekwaną chętnie cytowano popularne tam nadal w XVII wieku dzieła «trzech Stanisławów»: Reszki, Hozjusza i Sokołowskiego”⁶. Nie potwierdził jej jednak konkretnymi przykładami. Jeśli chodzi o Hozjusza i Sokołowskiego uwaga ta odpowiada rzeczywistości, natomiast jeśli chodzi o Reszkę, to raczej budzi wątpliwości. Udało mi się stwierdzić, że cytuje go Tommaso Campanella (1568-1639) w swojej *Teologii*⁷, wykorzystując zaczerpnięte z dzieła Reszki idee także w innych swoich dziełach, nawet jeśli tego wprost nie zaznacza⁸. Oczywiście, produkcja teologiczna związana z kontrowersjami reformacyjnymi była tak rozległa, że także wiele innych, nawet bardzo wybitnych dzieł filozoficznych i teologicznych pozostało zapomnianych. Może ponadto wydawać się, że w dzisiejszym klimacie ekumenicznym powracanie do teologii kontrowersyjnej nie jest już uzasadnione. Z punktu widzenia dziejów polskiej teologii katolickiej wydaje się, że jednak warto przypomnieć dzieło ks. Reszki, gdyż pozwala ono, jak zobaczymy, włączyć go do grona wielkich teologów-polemistów

---

w wiekach średnich i renesansie, Kraków 1999, s. 251-254; M. Wrześniak, *Florencja-muzeum. Miasto i jego sztuka w oczach polskich podróżników*, Kraków 2013, s. 42-44.

⁴ B. Natoński, *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna*, w: *dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 123.

⁵ Por. S. Reszka, *Żywot księdza Stanisława Hozjusza [Polaka], kardynała świętego Kościoła rzymskiego, penitencjarza wielkiego i biskupa warmińskiego*, wstęp, przekład i komentarze J. A. Kalinowska, Olsztyn 2009.

⁶ J. Tazbir, *Szlachta i teologowie. Studia z dziejów polskiej kontrreformacji*, Warszawa 1987, s. 10.

⁷ Por. T. Campanella, *Teologia. Libro primo*, a cura di R. Amerio, Milano 1936, s. 3.

⁸ Por. G. Ernst, *Tommaso Campanella*, Roma 1999; J. Delumeau, *Tajemnica Campanelli*, tłum. E. Burska, Warszawa 2011.

z XVI wieku, których znaczenie nie ulega wątpliwości i którzy zasługują nadal na uwagę, nawet jeśli kontekst polemiczny w teologii został już przekroczony i wyraża się ona w nowy sposób.

Autoprezentacja i intencja autora

Ponieważ dzieło *De Atheismis* zostało publikowane w Neapolu, a więc w obcym środowisku, ks. Reszka zaczyna swoje dzieło od autoprezentacji. W długiej dedykacji dzieła (11 nienumerowanych stron), pisanej „Napoli Kal. Januarii 1596”, skierowanej do króla Zygmunta III Wazy, przedstawia się więc jako „polski kapłan”. Zgodnie z ówczesnym zwyczajem z emfazą głosi wielkość króla, podkreślając jego osiągnięcia w dziedzinach religijnej i militarnej; rozciąga głoszone pochwały na jego przodków („avi, proavi abavique sui...”), zwłaszcza z dynastii jagiellońskiej, która ma w swoich szeregach wielu świętych: „In Polonia gloriosissimus rex Jagiello et post eum sex alii fortissimo, potentissimique Reges, et eorum frater Beatus Casimirus, castissimus miraculisque clarissimus adolescens et Confessor”. Wspomina także św. Brygidę i jej córkę św. Katarzynę, św. Henryka króla i męczennika („Finlandiae Apostolus”), św. Kanuta. Nie brakuje też uogólniającej i apologetycznej formuły, często wówczas stosowanej: „...et alii plerique fortissimo Orthodoxae fidei propugnatores”

Książka Reszka już w dedykacji i „Praefatio ad Lectorem” pokazuje dobrą znajomość polskich realiów i spraw oraz z jednoznaczną niechęcią odnosi się do procesu przenikania prądów reformacyjnych do Polski. Przedstawia podejmowane przez siebie przedsięwzięcia, podkreślając szczególnie swoją cześć dla św. Jacka, która wyraziła się w jego zaangażowaniu w procesie kanonizacyjnym: „...de cuius nunc Canonizatione, dum haec, in Urbe anno 1588 scribimus, cum Sixto V Pontifice Regis et Regni nomine agimus”⁹.

W zakończeniu *De Atheismis* ks. Reszki znajdujemy barwny opis dwóch stołów obficie zastawionych przez protestantów, aby odciągnąć katolików od prawdziwej wiary – zasadnicze elemen-

⁹ Por. Z. Obertyński, *Dzieje kanonizacji św. Jacka*, „Prawo Kanoniczne” 4 (1961) s. 127-159.

ty tego opisu są obecne od początku w dziele ks. Reszki, wyznaczając jakby ogólną perspektywę organizującą jego wywody. Tak pisze na ten temat: „Unam papisticam, alteram Evangelicam appellantes. Priorem viliozem et vulgariorem panem imponebant, quem illi vulgo, panem rusticum recitabant, huic addebant legumina, et cerevisiam tenuissimam” Natomiast „Evangelicae mensae imponebant panem selectissimum, et purissimum, quem sua lingua vocabant panem Theutonicum, cerevisiam praestantem, et carnes assas, et elixas affluenter: faciebant hoc, ut vilicos, et agricolas a Catholicismo ad Luteranismum pellicerent” Katolicy nie dali się jednak zwieść uwodzącej propozycji: „Illi vero male dulces epulas facile respuebant, vilissima edulia exquisitissimis ferculis praeferentes, ut in Catholica observatione constantes perseverarent”¹⁰.

Książd Reszka w swoich wypowiedziach często powołuje się na bardzo konkretne fakty i daty, przywołuje liczne epizody związane z reformacją, co potwierdza, że był ich świadkiem, że uważnie je obserwował i odważnie interpretował. Wiele z przywołanych wydarzeń może ubogacić naszą znajomość początków reformacji w Polsce. Badacze dziejów reformacji – zarówno dawniejsi, jak i współcześni¹¹ – na ogół nie uwzględniają dotychczas pracy ks. Reszki. Właściwie tylko J. Tazbir, i to w swojej wczesnej pracy, zauważył znaczenie dzieła ks. Reszki, podkreślając, że jest to „niesłychanie ciekawe dzieło”¹². Szczególne znaczenie przypisał Tazbir dziełu Reszki w odniesieniu do udziału chłopów w reformacji: „U Reszki spotykamy też najbardziej szczegółową relację o wypadkach związanych z wojną chłopską”¹³.

Jeśli natomiast chodzi o autorytety teologiczne, na które się powołuje, to głównie uwzględnia kard. Roberta Bellarmina, kard.

¹⁰ *De Atheismis*, s. 547.

¹¹ Por. W. Krasieński, *Zarys dziejów powstania i upadku reformacji w Polsce*, t. 1-2, Warszawa 1903-1905; P. Skwarczyński, *Szkice z dziejów reformacji*, Londyn 1967; *Z dziejów stosunków wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI-XVII wieku*, red. H. Gniterek, Lublin 2000 (Res Historica, 10).

¹² J. Tazbir, *Reformacja a problem chłopski w Polsce w XVI wieku*, Wrocław 1953, s. 90. Szkoda, że J. Tazbir nie uwzględnił dzieła ks. Reszki w swoich późniejszych pracach; por. J. Tazbir, *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie*, Warszawa 1993.

¹³ Tamże, s. 89.

Hozjusza i Antonia Possevina (1533/1534-1611): „R. P. Antonius Possevinus testis auritus, et conscripsit et nobiscum ex adversariis suis vir zelantissimus communicavit”¹⁴.

Główne treści w *De Atheismis*

Dzieło Reszki dzieli się na dwie księgi, bardzo zróżnicowanej długości, zgodnie z zapisem zawartym w tytule. Przedmiotem pierwszej są *atheismi*, to znaczy błędy w wierze, drugiej natomiast rozmaite okrucieństwa, z jakimi reformatorzy traktowali katolików w różnych krajach. Księga pierwsza dzieli się na dziesięć części, z których każda posiada „pragmatyczny” tytuł, to znaczy wyraża on zasadnicze ukierunkowanie analiz prowadzonych przez autora. Księga druga nie posiada wewnętrznego podziału, który jednoznacznie określałby jej treść, ponieważ dotyczy kwestii historycznych, ale o wielkim znaczeniu na poziomie egzystencjalnym, ponieważ zawiera analizy przedstawionych wydarzeń i powstających sytuacji. Druga księga ujęta jest w duchu minionych czasów, to znaczy nie uwzględnia aspektu ekumenicznego, jak można by dzisiaj powiedzieć, ale z tej racji jest bardzo pouczająca dla poznania istoty zjawiska, które wstrząsnęło nie tylko chrześcijaństwem, ale samą istotą świadomości chrześcijańskiej i religijnej Zachodu.

Teza rozprawy ks. Reszki została jasno sformułowana w „Praefatio ad Lectorem” i jest konkluzją lektury pism reformacyjnych: „Per istorum immensa volumina quid de singulis Christianae fidei articulis vel crederent, vel scribent Evangelicorum Rabbini, si quam credendi regulam, certam normam vel formam, scopum, finem methodum quam sequerunt haberent, an summis tantum labris dicerent, Domine, Domine, intimis modulis, quo nomine iam accusabantur, clarum atheismum tenerent”. Oskarżenie zostaje sprecyzowane: „Da mihi Paganum, da infidelem, Scripturas fabulas putabit Sacramenta excrementa, symbolum idolum, Trinitatem vanitatem. Quid istorum non putant, quid non affirmant Evangelici?” Ks. Reszka pokazuje, że skutkiem działań protestanckich jest drastyczne „redukowanie” religii: w wyniku tych

¹⁴ *De Atheismis*, s. 109.

działań nie tylko zostają obalone wszystkie dogmaty wiary katolickiej, lecz także sama religia naturalna, uznająca istnienie Boga i życie wieczne. W ten sposób „ut sive fidem, sive Charitatem Evangelicorum respicias, nil nisi gentes, nil nisi Paganos, nil nisi infideles, Christiano nomine tictos videat” Teza ta odzwierciedla się w całym dziele, ale zostaje wprost sformułowana w tytule rozdziału dziesiątego, na zakończenie pierwszej księgi: „Evangelicorum multae fides, ad hoc esse ceperunt, ne ulla sit. Itaque omnes a Lutheranismo ad Atheismum, et Epicureismum, ut Sphera ad centrum, vel eunt vel pervenerunt”¹⁵. Źródłem tego rozkładu duchowego Reszka upatruje przede wszystkim w Machiavellim: „Quod excussa omni pietate, et lectis Machiavelli libris, nulla religione impediuntur, quo minus quidvis audeant”¹⁶.

„Ateizm” ma więc dla ks. Reszki znaczenie obiektywne. Wskazuje na negowanie przez reformatorów podstawowych zasad lub dogmatów wiary katolickiej, których podamy teraz wykaz odwołując się do wypowiedzi Reszki, które pokazują, że znał on bezpośrednio teksty Lutra i innych reformatorów, jak również teksty różnych wyznań protestanckich, które obficie cytuje. Prezentując tutaj ogólnie rozprawę Reszki, odwołamy się przede wszystkim do jego wypowiedzi streszczonych w tytułach różnych rozdziałów.

Na pierwszym miejscu Reszka wskazuje na błędy dotyczące Pisma Świętego: „Evangelici Sacrae Scripturae libros, tam veteris, quam noui Testamenti, per mille sexcentos annos, toto orbe Christiano, pro Canonicis receptos, nefarie violarunt, multa reprobant, pleraque addiderunt, verterunt, peruerterunt, corruperunt, eique suas Confessiones, Apologias, et Catechismos ita exaequarunt; ut pro norma, forma, regula, methodoque credendi, recipienda putarent”¹⁷. Rozwijając sformułowaną tezę, Reszka przedstawia wykaz błędów reformatorów odnoszących się do Pisma Świętego: „Atheismi de Scriptura”¹⁸. Szczególnie zostało podkreślone przez niego dokonane przez Lutra i innych reformatorów

¹⁵ *De Atheismis*, s. 409. Tezę tę podjął Campanella w rozprawie *Atheismus triumphatus* (Roma 1631).

¹⁶ *De Atheismis*, s. 428.

¹⁷ *De Atheismis*, s. 1.

¹⁸ *De Atheismis*, s. 2-22.

wyrzucenie z kanonu Pisma Świętego *Listu św. Jakuba* jako „vere straminea [...] contentiosa, timida, arida, straminea, indigna Apostolico [...] Spiritu”¹⁹.

Na drugim miejscu zostają wymienione błędy przeciw Symbolowi wiary: „Evangelici, singulos XII articulos, recepti omnibus saeculis, ab omni Ecclesia, Symboli Apostolici violantur”²⁰. Konsekwencją tego postępowania są głębokie zmiany wprowadzone do doktryny chrześcijańskiej: „nova sibi Symbola fabricarunt”²¹. Reszka dowodzi tego faktu, omawiając poszczególne artykuły wiary wraz ze wskazaniem, w czym negują je heretycy, począwszy od „Atheismi, contra primum Articulum”²². Następnie zostają omówione błędy dotyczące wcielenia, Ducha Świętego, Kościoła katolickiego, komunii świętych, odpuszczenia grzechów, zmartwychwstania ciała, życia wiecznego. Za ostateczną konkluzję tego wywodu można uznać zdanie: „Et haec est omnium Evangelicorum perfectio, ut nec Caelum vllum, nec infernum esse credant”²³.

Kolejna część rozprawy Reszki została poświęcona sakramentom. Opracował on wykaz 32 tez sformułowanych przez reformatorów przeciwnych doktrynie katolickiej, począwszy od liczby sakramentów. Wykaz błędów dotyczący wprost sakramentów zaczyna się od szerokiego wskazania na błędy niektórych anabaptystów, ze szczególnym odniesieniem do Polski: „In flumine Bistrzicza, dum ad rebaptizandum immergerentur”, przypominając: „Hanc immersionem Czechovicus Lublinensis, Impostor, ex Germanicis Anabaptistarum Scholis in Poloniam reversus pro aspersione, sive perfusione aquae, primus omnium introduxisse dicitur” Dodaje jeszcze: „Vidimus librum Polonica lingua, ab istis Phanaticis conscriptum, in quo aliquot loca, et formulae Baptismi, quibus nunc utuntur Anabaptistae recensentur”²⁴. Następnie Reszka omawia błędy dotyczące poszczególnych sakramentów: „Evangelicorum Atheismi, de Sacramento Confirmatio-

¹⁹ *De Atheismis*, s. 18.

²⁰ *De Atheismis*, s. 22.

²¹ *De Atheismis*, s. 23.

²² *De Atheismis*, s. 24.

²³ *De Atheismis*, s. 41.

²⁴ *De Atheismis*, s. 49.

nis”²⁵, „de Sacramento Paenitentiae”²⁶, „de Sacramento extremae unctionis”²⁷, „de Sacramento Matrimonii”²⁸ – w odniesieniu do małżeństwa przytacza niektóre działania podjęte przeciw temu sakramentowi w różnych krajach, między innymi odnosi się do rozwodu Henryka VIII i Anny Boleyn.

Szczególnie szeroko omówił ks. Reszka „Atheismi, de Sacramento Ordinis”²⁹, odnosząc się do nowych obrzędów protestanckich, między którymi „extat liber Germanicus, Kurchenordnung, inscriptus, quemadmodum se gerere, Ministri Evangelici debent”³⁰. Z oczywistych racji bardzo ważne miejsce w rozprawie Reszki zajmują „Evangelicorum Atheismi, de Eucharistiae Sacramento”³¹, między którymi znajdujemy tę wyjątkową deklarację: „Dulce est veritatis amatoris, de eo loqui, quo veritas retinentur”³². Odnośnie do Lutra znajdujemy takie stwierdzenie: „Non erubuit cofiteri, se a Diabolo edoctum esse et persuasum, Missam esse summam abominationem”³³. Na dowód swojego sądu Reszka przytacza dobrze udokumentowaną listę 99 błędów Lutra³⁴, dokonując zdecydowanego podsumowania: „Statim, vt auditus est, ille ter infelix lutulenti Lutheri grunnitus [...] unius speciei vsum reprobantis, agmen illico porcorum accurit, qui omnem de Eucharistię Sacramento doctrinam, in mille minutissimas partes lacera-runt, atque discreperunt”³⁵.

Po omówieniu kwestii sakramentalnej, w kolejnych rozdziałach ks. Reszka omawia wiele kwestii bardzo szczegółowych dotyczących poglądów reformatorów, dając w ten sposób bardzo kompletny obraz toczących się sporów i podejmowanych w nich zagadnień. Na uwagę zasługują odniesienia do dyskusji toczących się w Polsce i do ich uczestników, które zasługują na

²⁵ *De Atheismis*, s. 51-52.

²⁶ *De Atheismis*, s. 52-56.

²⁷ *De Atheismis*, s. 56-57.

²⁸ *De Atheismis*, s. 57-62.

²⁹ *De Atheismis*, s. 62-82.

³⁰ *De Atheismis*, s. 73.

³¹ *De Atheismis*, s. 82-102.

³² *De Atheismis*, s. 82.

³³ *De Atheismis*, s. 101.

³⁴ *De Atheismis*, s. 93-95.

³⁵ *De Atheismis*, s. 95.

bardziej szczegółową analizę. Księgę pierwszą zwieńczają dwa bardzo wymowne cytaty. Pierwszy został zaczerpnięty z tradycji greckiej, z Hermogenesa: „Magnus animi morbus impietas, vel Dei carentia, quoniam illum opinio, et inclinatio ad omnia mala sequitur; boni autem nihil” Drugi natomiast z Erazma z Rotterdamu: „Qui se sectis dedunt, prorsus exuunt hominem”³⁶.

Treść księgi drugiej rozprawy ks. Reszki została dobrze i syntetycznie wyrażona w jej tytule: „De Phalarismis Evangelicorum Liber Secundus. In quo compendiose recensentur crudelitates Euangelicorum, in templa, bona, donaria, Monasteria, et corpora Catholicorum”³⁷. W księdze znajdujemy więc przedstawienie rozmaitych wydarzeń, które miały miejsce w różnych krajach, począwszy od Niemiec. Ze szczególnym naciskiem zostaje ukazana postać Lutra i zostają omówione jego poglądy, zwłaszcza odnoszące się do papieżstwa.

W dalszej części księgi drugiej Reszka omawia wydarzenia związane z reformacją we Francji, Holandii, ze szczególnym odniesieniem do wydarzeń w Antwerpii, Anglii, Szkocji, Belgii, na Węgrzech. Podaje liczne przykłady męczeństwa w obronie wiary katolickiej oraz świadectwa odważnego i zdecydowanego trwania przy Kościele katolickim. W kwestiach polskich znajdujemy list Antonia Possevina do króla Stefana Batorego³⁸ oraz rozdział poświęcony: „Evangelicorum Phalarismi in Polonia”³⁹.

Całość wykładu ks. Reszki kończy napomnienie skierowane do szlachty polskiej: „Epilogus operis et paraenensis ad Equites Polonos”⁴⁰. Epilog można uznać za bardzo ważny traktat poświęcony jedności Kościoła, który powstał w bezpośrednim kontekście reformacji, stanowiąc na nią odpowiedź oraz zachętę do bronięcia jedności Kościoła w Polsce. Ks. Reszka zdecydowanie podkreśla, że posłuszeństwo prawom Kościoła nie sprzeciwia się wolności narodowej. Epilog posiada oczywiście wymiar uniwersalny w swojej treści, dlatego również zasługuje na uwagę.

³⁶ *De Atheismis*, s. 432.

³⁷ *De Atheismis*, s. 433.

³⁸ *De Atheismis*, s. 475-477

³⁹ *De Atheismis*, s. 542-547.

⁴⁰ *De Atheismis*, s. 553-600.

Warto przytoczyć tutaj jeszcze modlitwę o jedność Kościoła, którą Reszka kończy swoje dzieło, a która w pewnym sensie stanowi syntezę jego wizji tej jedności: „Domum Dei in gloria sua prima⁴¹. Qualem, vt vicissim in patria nostra charissima videamus Christe Deus, quem contra omnes inferi portas, ab aeterno, Deum de Deo gentium, patri consubstantialem, visibillum, et inuisibillum creatorem, et in humana carne humani generis redemptorem, verum Deum, et verum hominem confitemur: per uiscera misericordiae, in quibus visitasti nos ex alto, per amarissimum crucem, et passionem, per spura, caluos, lanceam, per quinque vulnera humiliter, et deuote supplicamus, vt sicut olim de Pauli caeci facti, sic iam tandem ab istorum, qui discesserunt a nobis, oculis, iubeas caderesquammas propriij amoris, eo modo, quo tu scis, et illis expedit: vt visu recepto videant, tangant, intelligant, quod vnum non sunt secum, quod ibi non possit esse amor tui, vbi est amor sui; quod ibi spiritus sanctus non loquitur, vbi propria praesumptio loquitur. Hoc autem cum viderint, statim tu illis aliam leges cectionem, O bone Praeceptor, et docebis, quod ibi tantum est veritas, vbi est vnitas, ibi tui nominis vera confessio, vbi omnium credentium plena confessio; ibi grex tuus, vbi pastor vnus, ibi via bona. Vbi maiorem fides antiqua, ibi apostolica traditio. Vbi legitima successio, ibi demum sedes veritatis, vbi Cathedra vnitatis. Da illis Domine spiritum humilitatis, et sufficit”⁴².

Niejako zamknięciem dzieła ks. Reszki, wyjątkowo pasującym do zawartych w nim treści, jest dodatek: „Explicatio typi Ecclesiae Catholicae”, w którym omawia przymioty Kościoła i zasadnicze elementy jego życia, w których te przymioty się wyrażają, czyli sakramenty, na czele z Eucharystią. Wyjaśnienie składa się z 48 akapitów, które opisują główne elementy doktryny katolickiej dotyczące Kościoła⁴³. Wierność takiemu Kościołowi jest warunkiem wejścia do niebieskiego Jeruzalem: „Qui vero Christi capiti, et eius corpori Ecclesiae per omne vitae suae tempus firmiter adhaeserunt, ij perpetua laetitia fruuntur, in Hierusalem illa

⁴¹ Cytat z proroka Aggeusza: „Dom Boży w pierwszej jego chwale” (2, 3).

⁴² *De Atheismis*, s. 600.

⁴³ *De Atheismis*, s. 603-609.

coelesti, cum caoite suo tiumphantes, vt mors illorum nihil aliud, quam transitus ad aeternam beatitudinem esse videatur”⁴⁴.

* * *

Dzieło *De Atheismis* ks. Stanisława Reszki jest niewątpliwie dziełem monumentalnym, które zasługiwałoby na szersze omówienie i na takie omówienie zasługuje. Byłaby pożądana monografia poświęcona ks. Reszce jako teologowi i jako interpretatorowi reformacji. Omówione syntetycznie tutaj dzieło sytuuje się na pierwszej linii dzieł polskich autorów, które dotyczą reformacji. W sposobie ujęcia odzwierciedla wyraźnie ducha swoich burzliwych czasów, ale przecież nie mogło być inaczej. Nawet jeśli z punktu widzenia doktrynalnego nie odznacza się szczególną nowością, to pozostaje ważnym świadectwem debat teologicznych toczących się w Europie w XVI wieku.

Na uwagę zasługują ponadto te wątki w *De Atheismis*, które odnoszą się do mających wówczas miejsce wydarzeń związanych z reformacją, a więc aspekt historyczny uwzględniony przez ks. Reszkę nie tylko w księdze drugiej, ale również w pierwszej i w epilogu. Szczególnie ważne są odniesienia do wydarzeń mających miejsce w Polsce i do ich polskich uczestników. Wiele z poruszonych przez ks. Reszkę kwestii nie jest uwzględniane w pracach na temat reformacji w Polsce.

Dzieło *De Atheismis* posiada także wymiar wymownego świadectwa świadomości katolickiej wobec wstrząsów religijnych na Zachodzie oraz stanowi przykład zdecydowanego bronięcia treści i spójności wiary, która może być oświecająca z punktu widzenia ekumenicznego.

⁴⁴ *De Atheismis*, s. 609.

Streszczenie

Problematyka reformacyjna w dziele De Atheismis et Phalarismis Evangelicorum ks. Stanisława Reszki (1544-1600)

W niniejszym artykule zostaje przypomniane dzieło ks. Stanisława Reszki (1544-1600), *De Atheismis et Phalarismis Evangelicorum, libri duo. Qvorum prior de fide, posteriori tractat de operibus eorum* (Napoli 1596). Reprezentuje ono nurt katolickiej teologii kontrreformacyjnej rozwijającej się w bezpośrednim kontekście wydarzeń związanych z reformacją. Składa się z dwóch części: doktrynalnej i historycznej. Odzwierciedla się w tym dziele duch ówczesnej teologii, ale na pewno zasługuje ona nadal na uwagę. Wydaje się, że część historyczna, w znikomym stopniu wykorzystywana dotychczas w badaniach historycznych nad reformacją, zasługuje na pogłębioną uwagę, ponieważ podaje wiele unikanych informacji o ludziach i wydarzeniach tamtych czasów.

Słowa kluczowe: reformacja, teologia kontrowersyjna, herezje, kanon biblijny, symbol wiary, sakramenty, jedność Kościoła, ekumenizm

Summary

Issues of the Reformation in De Atheismis et Phalarismis Evangelicorum by Rev. Stanisław Reszka (1544-1600)

This paper reminds of the work of Rev. Stanisław Reszka (1544-1600), *De Atheismis et Phalarismis Evangelicorum, libri duo. Qvorum prior de fide, posteriori tractat de operibus eorum* (Napoli 1596). This work represents the trend of Catholic theology of the Counter-Reformation developing in direct context of events connected with the Reformation. It is composed of two parts: doctrinal and historical. Spirit of theology of the time is reflected in this work but it is still certainly noteworthy. It seems to me that the historical part not much used in historical research on the Reformation so far, deserves a special consideration because it gives a lot of unique information on people and events of those times.

Keywords: Reformation, controversy theology, heresies, biblical canon, symbol of faith, sacraments, unity of the church, ecumenism

Bibliografia

- Campanella T., *Teologia. Libro primo*, a cura di R. Amerio, Milano 1936.
- Delumeau J., *Tajemnica Campanelli*, tłum. E. Burska, Warszawa 2011.
- D[ębiński] K., *Reszka Stanisław*, w: *Encyklopedia kościelna*, red. M. Nowodworski, t. 23, Warszawa 1899, s. 313-317.
- Ernst G., *Tommaso Campanella*, Roma 1999.
- Kalinowska A. J., *Reszka (Rescius, Reski) Stanisław*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31/1, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1988, s. 129-133.
- Kalinowska J., *Reszka Stanisław*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 29-30.
- Kraśiński W., *Zarys dziejów powstania i upadku reformacji w Polsce*, t. 1-2, Warszawa 1903-1905;
- Natoński B., *Humanizm jezuicki i teologia pozytywno-kontrowersyjna*, w: *dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 1: *Teologia humanistyczna*, red. M. Rechowicz, Lublin 1975, s. 89-219.
- Obertyński Z., *Dzieje kanonizacji św. Jacka*, „Prawo Kanoniczne” 4 (1961) s. 79-170.
- Ozorowski E., *Reszka (Rescius) Stanisław*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. E. Wyczawski, t. 3, Warszawa 1982, s. 495-499.
- Skwarczyński P., *Szkice z dziejów reformacji*, Londyn 1967.
- Tazbir J., *Reformacja a problem chłopski w Polsce w XVI wieku*, Wrocław 1953.
- Tazbir J., *Reformacja w Polsce. Szkice o ludziach i doktrynie*, Warszawa 1993.
- Reszka S., *De atheismis et phalarismis evangelicorum, libri duo. Quorum prior de fide, posteriori tractat de operibus eorum*. Auctore Stanislao Rescio Presbytero, Apud Io. Iacobum Carlinum, et Antonium Pacem, Napoli 1596.
- Reszka S., *Żywot księdza Stanisława Hozjusza [Polaka], kardynała świętego Kościoła rzymskiego, penitencjarza wielkiego i biskupa warmińskiego*, wstęp, przekład i komentarze J. A. Kalinowska, Olsztyn 2009.
- Ulewicz T., *Iter romano-italicum Polonorum, czyli o związkach umysłowo-kulturalnych Polski z Włochami w wiekach średnich i renesansie*, Kraków 1999.

- Wisner H., *Dyplomacja polska w latach 1572-1648*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572-1795, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 5-161.
- Woś J. W., *Rzym Polski za czasów Stanisława Hozjusza*, [Rzym 1978], s. 6-8.
- Woś J. W., *Stanislao Reszka, segretario del cardinale S. Hozjusz e ambasciatore del re di Polonia a Roma e a Napoli (1544-1600)*, „Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di lettere e filosofia” 8 (1978) n. 2, s. 187-202.
- Wrześniak M., *Florencja-muzeum. Miasto i jego sztuka w oczach polskich podróżników*, Kraków 2013.
- Z dziejów stosunków wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI-XVII wieku*, red. H. Gniterek, Lublin 2000 (Res Historica, 10).